

имущества, капиталов и общей неразделенности войска. Слабое развитие этого начала в области практических мер и начинаний.

Развитие общественных потребностей и рост личности. Соответствующие изменения в бытовой жизни, осложнения в хозяйстве и жизненной обстановке. Расширение умственного кругозора и изменения к нравственным требованиям. Облагорожение вкусов в изящном и эстетических потребностей.

Положительные результаты истории казачества: прирост населения, развитие поселочных форм, дифференциация хозяйственных занятий, повышение техники, подъем образования, улучшения в домашней обстановке, смягчение отношения между полами и к детям, рост общественных потребностей.

Вытекающие отсюда задачи ближайшего будущего. Значение в этом отношении истории казачества как лучшего критерия и показателя в деле разрешения назревших проблем³²⁴.

Задум вченого по відтворенню історії козацького населення кубанського краю дійсно вражає своїм розмахом, багатоплановістю, прагненням дослідника якомога повніше описати всі сторони військової, соціально-економічної, культурної історії козацтва Кубані.

На сьогодні перед дослідниками різних наукових напрямків стоїть важливе завдання віднайти матеріали Ф. А. Щербини (у тому числі рукопис третього та матеріали до четвертого томів "Історії..."), що були розпорошені у вирі подій 1919–1936 рр., як на батьківщині вченого, так і в інших країнах; вивчити їх; проаналізувати; на практиці перевірити його рекомендації та висновки; забезпечити належне зберігання документів для нових пошуків.

Lyudmyla Malenko

F. A. Scherbyna and his "History of the Kuban Cossack Army"

In article the author reveals out historiographical and archeographical contribution made by F. A. Scherbyna in the field of a history of Kuban Cossacks and Kuban region. The special attention is paid to the difficult fate of historical sources, assembled by him.

УДК 93(477.7)“19”

Тарас Вінкувський

З ІСТОРІЇ ОДЕСЬКОЇ ГАЗЕТИ “РІДНИЙ КУРІНЬ”

Стаття присвячена формуванню україномовної військової преси. Стверджується, що протягом 1917 р. “Рідний Курінь” став помітним явищем у середовищі українського населення Одеси і регіону. За специфікою редакторської політики часопис був розрахований не лише на військових, а й на інші прошарки суспільства. У газеті широко висвітлювалися різні аспекти діяльності українських організацій краю.

Періодична преса у громадському житті України посідає вагомe місце ще з ХІХ ст., коли на сторінках багатьох видань друкувалися матеріали, присвячені різноманітній тематиці. З початком ХХ ст. дана тенденція стала прогресуючою,

³²⁴ РДВІА. — Ф. 400. — Оп. 25. — Спр. 183. — Арк. 21-22; Чумаченко В. К. “История Кубанского казачьего войска” Ф. А. Щербини. — С. 247-250.

що було особливо помітно з початком революційних подій 1917-1920 рр. З цього часу багатоманіття видавничого матеріалу стало ще більш вражаючим, адже відкрилися ширші можливості для друкованого слова внаслідок ліквідації політичної цензури. Одеса, яка ще з імперських часів посідала одне з чільних місць в Росії за кількістю часописів, зберегла свої позиції і в зазначений період. Лише у 1917 р. в місті виходило 65 газет і 46 журналів³²⁵ багатьма мовами, різних за спрямуванням, періодичністю, обсягом і т. ін. Натомість роль і місце місцевої україномовної преси у політичному та громадському житті краю ґрунтовно не вивчалися. На нашу думку це пояснюється тим, що в усіх випадках редакційні колегії не виступали з пробільшовицьких позицій, а інколи відверто критикуючи ті чи інші кроки цієї партії. Окрім праці С. А. Рубінштейна та роботи Г. Д. Зленка³²⁶ детальної інформації про україномовні видання годі шукати.

Разом з тим в Одесі за доби Центральної Ради побачили світ 7 україномовних газет: “Український виборець”, “Салдаська Думка”, “Рідний Курінь”, “Херсонщина”, “Чорноморська Хвиля”, “Вільне життя” і “Вістник Одеси” й Перший журнал – “Українське Слово”³²⁷. Більшість з них до сьогодні не збереглися, тому ще помітнішою є необхідність вивчати історію видань, доступних для дослідника. Газета “Рідний Курінь” привертає увагу з декількох точок зору. По-перше, як складова частина розвитку україномовної преси в регіоні; по-друге – як важливе джерело до вивчення революції на місцевому рівні, адже часто на сторінках часопису знаходимо дані, яких немає в інших джерелах.

Зазначене видання започаткувало свою історію як “Салдаська Думка”. Ця газета мала виходити у вигляді додатку до “Солдатской мысли” двічі на тиждень. Гаслом видання була фраза “Нехай живе федеративна демократична Російська республіка і автономія України”. Редакторами були М. Григорович і С. Зінченко. Правда у такому вигляді світ побачило тільки три номери. У прем’єрному, який з’явився 4 серпня 1917 р., згадувалися головні мотиви появи даної продукції: “Одеса – велике місто, більшість населення її українці та й в Одеському гарнізоні солдати та матроси здебільшого українці... Салдаська Думка... бере на себе сміливість допомогти українській людині Одеси уявити собі справжній стан речей на Україні...”³²⁸. Безумовно, що достатньо уваги приділялося військовій тематиці, оскільки видання було розраховано насамперед на читачів-солдатів. Тому нерідко друкувалися військові накази, відозви до солдат-українців, розпорядження вищого військового керівництва (передусім українського), хроніка, звернення до військових тощо. Окрім цього в усіх трьох номерах (№2 – 13 серпня, №3 – 29 серпня 1917 р.) друкувалися матеріали, присвячені загальнополітичній тематиці. Зокрема, у другому номері знаходимо декілька заміток про російську революцію, змалювання ситуації з галицькими українцями³²⁹. Провідною ідеєю цих статей була думка, що російська інтелігенція ставиться з нерозумінням до прагнень українців. При цьому впадає у вічі,

³²⁵ Рубінштейн С. А. Одеська періодична преса років революції та громадянської війни. – Одеса, 1929. – С. IX.

³²⁶ Зленко Г. Д. Становлення української преси в Одесі (кінець XIX – початок XX ст.) // Одесі – 200. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 200-річчю міста. – Одеса, 1994. – С. 36-38.

³²⁷ Рубінштейн С. А. Одеська періодична преса ... – С. XL.

³²⁸ Солдаська Думка. – 1917. – 4 серпня.

³²⁹ Там само. – 13 серпня.

що автором майже усіх політичних статей, за різними іменами, був Михайло Григорович. Така ситуація з дописувачами стала однією з причин короткотривалого життя додатку. У третьому номері редакція пояснює чому не дотримано періодичності двічі на тиждень: 1) нестача коптів, оскільки усі випуски друкувалися безкоштовно, за рахунок “Солдатской мысли”; 2) малий штат співробітників, розповсюджувачів, через що недостатньо продається газета, а це, в свою чергу, приводить до втрати інтересу у подальшій праці. Самі редактори роблять невтішний висновок, що вони або взялися не за свою справу, або в Одесі ще немає такої потреби в народній українській газеті³³⁰. Очевидно, більш правдивим було друге припущення, адже значна частина жителів краю перебувала під впливом російськомовних видань, що було зумовлено історичними особливостями попереднього періоду, недостатнім розвитком національної школи, політикою російської влади, направленою на денационалізацію українського населення.

Припинивши своє існування як “Салдатська Думка”, часопис невдовзі відродився під більш відомою назвою “Рідний Курінь”. Разом з тим, спостерігалися і певні відмінності. Найперше, що тепер “Рідний Курінь” друкувався як орган Одеського Керівничого Комітету та Одеської Української Військової Ради, себто переставав бути молодшою сестрою “Солдатской мысли”, а перетворювався у самостійну одиницю. По-друге, зростає двічі обсяг газети – до 4-х сторінок. Зберігалася задекларована періодичність виходу в світ – 2 рази на тиждень по неділях і середах. Але насправді такої частоти редакція не зуміла дотриматися, тому газета з’являлася у різні дні, залежно від фінансових можливостей. Правонаступність “Рідного Куреня” задекларовано вже у наступному номері (№ 4). При цьому редактори чітко визначали мету існування часопису, яка на їхню думку була покликана: 1) об’єднати український трудовий люд, інтелігенцію, робітників, селян; 2) висвітлювати події поточного життя, що стосуються України; 3) пояснювати роль України в майбутній великій федеративній демократичній Російській республіці³³¹. Останнє положення свідчить, що видання, відбиваючи позицію українських організацій Одеси, дотримувалося принципів, на яких будувала українську державність Центральна Рада – автономія України у складі Російської республіки.

Внутрішня структура газети не була прив’язана до конкретних рубрик. Ми можемо виділити лише окремі напрями, яким приділялася більша увага. На нашу думку пріоритетними стали проблеми: 1) української мови; 2) законотворчої діяльності Центральної Ради; 3) подій в регіонах України та Петрограді; 4) ситуації на фронтах Першої світової війни; 5) одеського життя; 6) закордонній інформації; 7) культурного життя Одеси. Найчастіше авторами повідомлень та статей були прапорщик М. Григорович, який головну увагу зосереджував на аналітичних статтях політичного характеру, С. Зінченко – спеціалізувався на проблемах освіти, мови та І. Щоголів. Перу останнього належать замітки, повідомлення, статті, присвячені військовим проблемам. Переважна більшість матеріалів готувалася до друку саме М. Григоровичем.

³³⁰ Там само. – 29 серпня.

³³¹ Рідний Курінь. – 1917. – 18 вересня.

Окрім наполегливої авторської роботи провідний редактор формував ідеологічне обличчя газети, визначав її спрямованість на ту чи іншу категорію читачів. М. Григорович зазначав, що перш за все “Рідний Курінь” є “народною українською і тільки українською газетою”, тому на першому плані повинно бути українське питання, а саме – створити альтернативу російськомовній пресі, призвичаїти пересічного українця до своєї рідної газети, і таким чином, ще більше посприяти поверненню обличчям – до рідної мови³³². При цьому обумовлювалося, що часопис не стоятиме на одній чітко визначеній політичній платформі (зберігаючи прихильність до партії соціалістичного спрямування), а стане “величезною народною конторою пошиту і пропозицій, в яку більш свідомі і досвідченіші будуть нести свої знання, свій досвід, менш свідомі свої запитання”³³³.

Оскільки за серпневою “Тимчасовою Інструкцією” Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату Херсонська губернія не підпорядковувалась юридично Центральної Раді, це питання викликало певний інтерес. Газетою проводилась лінія, що не визнавала відірваності Херсонщини від решти України, позаяк, на цій території проживає більшість українців, які визнають своєю владою Центральну Раду і не хочуть бути під “високою рукою” Тимчасового уряду³³⁴. Ця думка підтверджувалася і у великій статті С. Шелухина “В справах революції”, де окрім висвітлення мети революції, ролі в ній російської демократії, мова йшла про стосунки між Україною і Росією в контексті роз’єднання української території³³⁵. У цілому саме з жовтневих номерів різко змінюється тональність газети по відношенню до Тимчасового уряду. Оцінки його діяльності стають дедалі критичніші, а головним звинуваченням є теза про те, що російська демократична влада не виправдовує сподівань українського населення в національному питанні і мало чим відрізняється у цьому від царського уряду.

Починаючи з № 8 у “Рідному Курені” з’являються екскурси в історію України. Оскільки видання зорієнтоване, насамперед, на військових, то сторінки минулого теж були пов’язані з історією українського війська. Припускаємо, що запрокуною появи нової рубрики було розгортання вільнокозачого руху як в цілому по Україні, так і на Херсонщині, зокрема. Адже з цього часу інформація про утворення куренів “Вільного козацтва” у різних губерніях подається регулярно. В даному руслі значну роз’яснювальну роботу виконав голова Одеської Української Військової Ради І. Луценко, який у великій статті, надрукованій аж у 2-х номерах, не тільки звернувся до історії українського козацтва, але і розтлумачив необхідність створення “Вільного козацтва” та пояснює його завдання: “... Кожний українець, що почуває себе вірним сином Неньки України, в кім живуть ідеали вільного козацтва, повинен не zostаватись поза громадою, а об’єднуватись з іншими, щоб утворити одну міцну, об’єднану козачу громаду... В члені громади повинні прийматись лише люди чесні, які бажають відродження Вільної України, просвіченої, заможної, счасливої (так в оригіналі – *Т.В.*), сильної. Порочних

³³² Там само. – 6 жовтня.

³³³ Там само.

³³⁴ Там само. – 13 жовтня.

³³⁵ Там само. – 18 жовтня.

людей, або таких, що нехтують рідною справою, приймати не треба”³³⁶. У подальшому стійкий інтерес до цієї теми продовжував зберігатися.

Кінець жовтня 1917 р. відіграв, як відомо, важливу роль у ході всієї революції як у Росії, так і в Україні. Проте, революційні події у Петрограді не були відображені належним чином на шпальтах газети. У № 11, який побачив світ 26 жовтня, немає жодної згадки про ситуацію у тодішній столиці країни. Правда це можна пояснити тим, що редакція не завжди мала змогу оперативно реагувати на зміни в суспільстві, оскільки не вистачало потужностей, кадрів, інформаційної підтримки. До того ж сам часопис часто надходив до передплатників дуже пізно, або не надходив узагалі³³⁷, що вказує додатково на умови, в яких доводилось діяти. Лише 30 жовтня, коли більшість газет вже активно висвітлювали події в Петрограді й їх наслідки для країни, “Рідний Курін” повідомляє про Жовтневу революцію, та й то побіжно³³⁸. Але в подальшому цій тематичі приділяється більше уваги, змінюється і тональність у висловлюваннях. Поступово дописувачі, передусім М. Григорович (він аналогічні статті нерідко підписував псевдонімами – Старий Запорожець, Михайло Г., Дід – але сам визнає, що вся редакційна робота залишається майже на плечах його одного³³⁹), проповідують ідею, що настала слушна нагода остаточно звільнитися “з під ярма неволі російської демократії”³⁴⁰. Але тут необхідно зазначити, що мова йде не про заклики до повної самостійності, а до перетворення Російської республіки у демократичну федеративну державу згідно з міркуваннями М. Грушевського, викладеними у його статті “Якої ми хочемо автономії і федерації”. Себто мова йшла про устрій, який у сучасному світі зветься конфедерацією.

Тоді ж дедалі частіше можна ознайомитися з оціночними характеристиками більшовицької партії. Варто відзначити, що до цього моменту згадок про більшовиків на сторінках видання майже не зустрічаємо. Лише в № 14-15 у редакційній статті згадана частина російського політикуму отримала характеристику. Кидається у вічі, що оцінка виявилася не однозначною. З одного боку, автор (Старий Запорожець) називає більшовиків “кращою частиною російської демократії”, через рішучу боротьбу проти утисків щодо українців з боку Тимчасового уряду, а з другого – вказує, що як тільки-но більшовики прийшли до влади, відразу накинулись на українців³⁴¹. У наступних номерах ставлення до дій більшовиків різко погіршується, аж до повного розчарування їхнього політикою. Редактори вдаються, врешті-решт, до порівняння їх з царською владою, твердячи, що більшовики не пішли далі й своїх попередників – Тимчасового уряду³⁴². Гадаємо, що позиція видання якнайкраще демонструє тогочасні уподобання українських політиків, які певний час сподівалися, що саме більшовики можуть стати надійними партнерами, орієнтуючись на їхні гасла. Зазначимо, що так само пізно з’явилося в газеті повідомлення про проголошення Української Народної Республіки.

³³⁶ Там само. – 30 жовтня.

³³⁷ Там само. – 22 жовтня.

³³⁸ Там само. – 30 жовтня.

³³⁹ Там само. – 4 листопада.

³⁴⁰ Там само.

³⁴¹ Там само. – 12 листопада.

³⁴² Там само. – 3 грудня.

На фоні висвітлення політичного і суспільного життя редакція неодноразово вдається до аналізу справ у самій газеті. У № 13 звертається увага, що кепські справи пов'язані у тому числі з відсутністю власної друкарні, через що неможливо випускати газету двічі на тиждень. Спізнений вихід не дає змоги залучити більше читачів, а значить коштів. Вихід із ситуації редакція побачила в тому, щоб у подальшому “Рідний Курінь” з'являвся не як газета, а як журнал, себто головну увагу звертатимуть на аналітичні статті, й менше на поточну інформацію³⁴³. Щоправда серйозних змін обличчя часопису так і не зазнало. З номерів 14-15 з'являється нове гасло: “Хай живе Українська Народна Республіка”. Під кінець 1917 р. редакція задекларувала у планах дотримуватися традиційного курсу і по можливості виходити 3-4 рази на тиждень³⁴⁴. Проте, здійснити задумане не вдалося. У новому 1918 р. світ побачило тільки два номери – 11 й 14 січня³⁴⁵ (усього 24 номери газети), яких, на жаль, авторіві статті віднайти не вдалося. З приходом до влади більшовиків у Одесі “Рідний Курінь” припиняє своє існування. Щоправда, навесні 1918 р. була спроба відновити часопис під назвою “Чорноморська Хвиля”, але за браком коштів та байдужого ставлення інтелігенції до видання, газета остаточно припиняє своє існування³⁴⁶.

Отже, за свою коротку історію “Рідний Курінь” намагався стати виданням, яке б відіграло помітну роль у середовищі української людності Одеси та краю. За своїм спрямуванням газета була розрахована на усі прошарки суспільства, але найбільшої популярності здобула у військових. Незважаючи на нетривалість існування, часопис все ж таки відіграв важливу роль для української громади регіону, позаяк був одним з не багатьох україномовних видань Одеси. Безумовно, залишається помітним й джерелознавчий аспект “Рідного Куреня”, адже він дає змогу простежити позицію українських організацій щодо різних питань поточного моменту.

Taras Vintskovs'kyi

The history of the Odessa newspaper “Ridnyi Kurin’ ”

The article is dedicated to forming of Ukrainian military press. During 1917 “Ridnyi Kurin’ ” was remarkable event in the life of Ukrainian population in Odesa and Odesa region. The newspaper with specifical editorial policy was oriented not only to military professionals, but to other social groups. The newspaper reflected different aspects in the activity of Ukrainian regional organisations.

УДК 93(477.5)“19”

Тарас Максим'юк

МАЗЕПИНЦІ-САМОСТІЙНИКИ В ОДЕСІ

Стаття є результатом дослідження книжок і листівок, які були присвячені гетьманові України Іванові Мазепі і були опубліковані видавництвами, заснованими В.Боровиком та І.Липою в Одесі (“Воля й Доля” і “Народний стяг”).

³⁴³ Там само. – 4 листопада.

³⁴⁴ Там само. – 10 грудня.

³⁴⁵ Рубінштейн С. А. Одеська періодична преса ... – С.6.

³⁴⁶ Вільне життя. – 1918. – 28 квітня.